

1

Daoust m'en devoe empentet e dad un dazont skedus en arme evitañ, e oa en em gavet Herve Joncour da vevañ diwar ur vicher divoas, a-drugarez d'un ironiezh espar degaset gant tresoù hegarat e zremm, arlivioù skañv *gwregel* ganto.

Evit bevañ, e prene hag e werzhe Herve Jonkour preñved-seiz.

E 1861 e oa. O skrivañ *Salammbô* e oa Flaubert, ne oa ar goulaoiñ tredan nemet ur martezead c'hoazh hag oc'h emgannañ e oa Abraham Lincoln, en tu all d'ar Meurvor, en ur brezel ne welfe-eñ biken an diwezh anezhañ.

32 vloaz e oa Herve Jonkour.

Prenañ ha gwerzhañ a rae.

Preñved-seiz.

2

Evit bezañ resis, e prene hag e werzhe Herve Jonkour preñved-seiz pa oa ar preñved-seiz-se vior munut anezho c'hoazh, melen pe c'hris, diflach ha marv diouzh gwelet. Bez' e c'helle derc'hel miliadoù anezho e palv un dorn hepken.

— Kaout madoù bras eo ar pezh a vez graet eus an dra-se.

E deizioù kentañ miz Mae, e tiglore ar vior o lezel da vont er-maez ur breñvenn hag en em serre adarre en ur glozenn goude tregont devezh a vagadurezh dreistkont diwar delioù mouarenned, evit tec'hel diouti da vat da c'houde div sizhunvezh diwezhatoc'h en ur lezel war he lerc'h ur glad hag a rae e seiz ur miliad a vetradoù neud diaoz hag en arc'hant ur c'hementad divuzul a lurioù gall : gant ma voe c'hoarvezet pep tra diouzh ar reolennoù hag en ur c'horn-bro bennak eus kreisteiz Bro-C'hall, evel ma oa kont gant Herve Jonkour.

Vila Diu¹ e oa anv ar gêriadenn e-lec'h ma veve Herve Jonkour.

Hélène, anv e wreg.

N'o doa ket a vugale.

1 Ur meskaj vivareg-alpineg hag avernolemozineg eo rannyezh *Lavilledieu*, *Vila Diu* en okitaneg. (vivaro-aupenc ha nord-lengadocian en okitaneg). *Vila Diou* e provañseg.

3

Evit parraat ouzh ar freuz degaset gant ar c'hleñvedoù-red a rae o reuz aliesoc'h-aliesañ e magerezhioù Europa, ez ae Herve Jonkour da brenañ vioù preñved-seiz betek en tu all d'ar Mor Kreizdouar, e Siria hag en Egipt. Er prantadoù-se an hini e oa perzh avanturus tenerañ e labour. Bep bloaz, e deizioù kentañ miz Genver, ez ae en e roud. Treuziñ a rae mil c'hwec'h kant milmor hag eizh kant kilometrad douar. Dibab a rae ar vioù, marc'hata a rae ar priz, prenañ a rae anezho. Neuze e rae hanter-dro, e treuze eizh kant kilometrad douar ha mil c'hwec'h kant milmor, hag e tistroe da Vila Diu, peurliesañ d'ar Sul kentañ a viz Ebrel, peurliesañ e koulz evit an Oferenn-bred.

Labourat a rae c'hoazh e-pad div sizhun evit pakañ ar vioù ha gwerzhañ anezho.

Ar peurrest eus ar bloavezh, e tiskuilhe.

4

— Ha penaos 'mañ kont gant Afrika ? a c'houlenne an dud gantañ.

— Skuizh.

Un ti bras en doa, savet dres er-maez eus ar gêriadenn, hag ur stal-labour vihan a-dal da di dilezet Jean Berbeck.

Un deiz en doa graet e soñj Jean Berbeck chom

hep komz biken ken. Derc'hel a reas d'e bromesa. E wreg hag e ziv verc'h a yeas kuit dioutañ. Mervel a reas. Den n'en doa bet c'hoant da gaout e di, ha neuze e oa deuet da vezañ un ti dilezet bremañ.

Diwar prenañ ha gwerzhañ preñved-seiz, e c'houneze Herve Jonkour bep bloaz ur sammad mat a arc'hant, trawalc'h da bourvezañ dezhañ ha d'e wreg an aezamantoù ma vefe douget an nen er broviñs da sellet outo evel traoù a-stroñs. Bez' en doa ar gerz didrouz eus e vadoù hag ar soñj da zont sur a-walc'h da vezañ pinvidik da vat a leze anezhañ diseblant penn-da-benn. A-hend-all e oa unan eus an dud-se a vourr *arvestiñ* ouzh o buhez dezho, en ur sellet evel un dra amzere kement youl *d'he bevañ*.

Moarvat e vo merzet e chom ar re-se a-bann da sellet ouzh o flanedenn e doare ma sell ar braz eus an dud all a-bann ouzh un devezh glav.

5

Ma vije bet goulennet gantañ, en dije respontet Herve Jonkour e c'hellje kenderc'hel da vevañ evel-se da viken. Koulskoude, e deroù ar bloavezhioù tri-ugent, e oa en em strewet en tu all d'ar mor, betek Afrika hag India zoken hervez lod, kleñved-red ar pebrennoù a rae na veze ket gallet ken ober netra gant vioù ar magerezhioù en Europa. E 1861 e tistroas Herve Jonkour eus e droiad voas gant ur pourvez vioù hag a ziskouezas bezañ kontammet penn-da-

benn daou viz war-lerc'h. Evit Vila Diu evel evit kalz a gêrioù all hag a ziazeze o finvidigezh war ar produiñ seiz, e seblantas ar bloavezh-se talvezout deroù an diwezh. Dic'houest e oa ar skiant da gompren petra e oa arbennoù ar c'hleñvedoù-red. Ha seblantout a rae ar bed a-bezh, betek en e gorniadoù pellañ, bezañ skrapet gant ar strobinell-se.

— *Hogos* ar bed a-bezh, en doa lavaret Baldabiou goustadik.

«*Hogos* » en ur skarzhañ div veskennad dour en e vuzuliad gwin aniz.

6

Degouezhet e oa Baldabiou er gêriadenn ugent vloaz a-raok, aet e oa war-eeun war-zu burev ar maer, difluket e oa e-barzh, lakaet en doa ur skerb seiz liv kuzh-noz war e daol-skrivañ, hag en doa goulennet gantañ :

— Ha gouzout a rit petra eo ?

— Traoù maouezed.

— Fazi. Traoù gwazed : arc'hant.

Urzh a voe roet gant ar maer da deurel anezhañ er-maez. Sevel a reas-eñ un nezadeg war ribl ar stêr, ur varakenn sko ouzh ar goadeg evit magañ ar preñved-seiz, hag un iliz vihan dediet da Santa Aines², er

2 En okitaneg evit « Sainte Agnès ».

c'hroashent evit mont da Vivièr³. Goprañ a reas un tregont micherour bennak, lakaat a reas ur mekanik koad kevrinus da zont eus Italia, karget-holl a rodoù hag a gendentoù, ha ne lavaras netra ken e-pad seizh miz. Ha neuze e tistroas da vurev ar maer hag e lakaas war e daol-skrivañ tregont mil lur e bilhedoù-bank a werzh uhel renket mat.

— Ha gouzout a rit petra eo ?

— Arc'hant.

— Fazi. Ar brouenn eo ez eus ur bajaneg ac'hanoc'h.

Ha neuze ec'h adkemeraz ar bilhedoù-bank, silañ a reas anezho en e sac'h hag e reas van da vont kuit.

Ar maer a zalc'has anezhañ.

— Petra an diaoul a rankfen ober ?

— Netra : hag e voc'h maer ur gêrig pinvidik.

Pemp bloaz war-lerc'h e oa seizh neza deg e Vila Diu ha deuet e oa da vezañ unan eus ar pouezusañ kreizennoù sidanerezh ha nezañ seiz en Europa. Ne oa ket pep tra e-kerz Baldabiou. Heuliet e oa bet gant pennoù-kêr ha perc'henned douar all eus ar c'horn-bro en iskis a avantur embregerezhel-se. Digudenn en doa diskuliet Baldabiou sekredoù ar vicher. Kement-se a zidue kalz muioc'h anezhañ eget berniañ arc'hant gant ar rastell. Kelenn. Ha kaout sekredoù da gontañ. Evel-se e oa an den-se.

3 En okitaneg evit « Viviers ».

Baldabiou a oa ivez an den en doa cheñchet buhez Herve Jonkour eizh vloaz a-raok. D'an ampoent e oa ma kroge ar c'hleñvedoù-red kentañ d'ober o reuz e-touez ar produiñ preñved-seiz en Europa. Distrafulh, en doa pleustret Baldabiou war ar blegenn hag e oa deuet d'an dezastum ne c'helle ket ar gudenn bezañ diskoulmet, met troet diwarni. Ar mennozh a oa gantañ ne rae diouer dezhañ nemet an den. Gouzout a reas en doa kavet anezhañ pa welas Herve Jonkour o tremen dirak kafedi Verdun, kran en e unwisk isletanant a droadegiezh ha lorc'h ennañ gant e gerzhed soudard e koñje. Gant e bevar bloaz warn-ugent e oa neuze. Baldabiou a bedas anezhañ en e di, displegañ a reas dirazañ un atlas leun a anvioù arallvro ha lavaret a reas dezhañ :

— Gourc'hemennoù. A-benn ar fin ez peus kavet ul labour sirius, paotr.

Herve Jonkour a selaouas un istor a-bezh hag a rae meneg eus preñved, vioù, Piramidennoù ha beajoù war vag. Ha neuze e lavaras :

— Ne c'hellan ket.

— Perak ?

— A-benn daou zevezh e vo echu ma c'hoñje soudard, ret e vo din distreiñ da Bariz.

— Evit ober da dreuz en arme ?

— Ya. Diviz ma zad eo.

— N'eo ket ur gudenn.

Kazeliañ a reas Herve Jonkour ha kas a reas anezhañ da di e dad.

— Ha gouzout a rit piv eo ? a c'houlennas goude bezañ difluket e-barzh e vurev.

— Ma mab an hini eo.

— Sellit a-dostoc'h.

Ar maer en em laoskas da vont ouzh kein e gador-vrec'h lêr en ur gregiñ da c'hweziñ.

— Ma mab Herve, hag a zistroio da Bariz a-benn daou zevezh, e-lec'h ma 'z eus un treuz gloriüs en hon arme o c'hortoz anezhañ, ma fell da Zoue ha da Santa Aines.

— Re wir eo. Nemet ez eo sorbet Doue e lec'h all hag ez eo kasaet ar soudarded gant Santa Aines.

Ur miz diwezhatoc'h ez eas kuit Herve Jonkour da Egipt.

Ober a reas an dreizhadenn war ur vag, *Adel* hec'h anv. Er c'hambrou-lestr e teue c'hwezh ar gegin, bez' e oa ur Saoz hag a lavare bezañ bet o stourm e Waterloo, nozvezh an trede deiz e voe gwelet delfined o lugerniñ en dremmwel evel pa vijent gwagennoù mezv, gant c'hoari ar rodig ne baoueze ket an niverenn c'hwezek a zont war wel bepred.

Distreiñ a reas daou viz war-lerc'h – d'ar Sul kentañ a viz Ebrel, e koulz evit an Oferenn-bred – gantañ miliadoù a vioù dalc'het gant ouat e-barzh div voest vras e koad. Kalz a draoù en doa da gontañ. Hogen p'en em gavjont o-unan, setu ar pezh a lavaras Baldabiau dezhañ :

— An delfined, lavar din.
— An delfined ?
— Ar wech ez poa gwelet anezho.
Evel-se e oa Baldabiou.
Den ne ouie pe oad e oa.

8

— *Hogos* ar bed a-bezh, en doa lavaret Baldabiou goustadik.

« *Hogozik* », en ur skarzhañ div veskennad dour en e vuzuliad gwin aniz.

Un nozvezh a viz Eost e oa, goude hanternoz. D'an eur-se, peurvuiañ, en doa alc'hwezet Verdun e zor dija abaoe un abadenn. Lakaet e oa ar c'hadorioù penn-eil-penn, a-steud war an taolioù. Naetaet en doa e daol-gont, hag ar peurrest ivez. Ne oa netra d'ober ken nemet lazhañ ar gouloù, hag alc'hwezañ an nor. Hogen o c'hortoz e oa Verdun : o komz e oa Baldabiou.

Azezet a-dal dezhañ, e oa Herve Jonkour o selaou anezhañ, diflach, ur sigaretenn yen e korn e ziweuz. Evel eizh vloaz a-raok, e laoske an den-se kontañ e blanedenn dezhañ adarre, war e bouez. E vouezh a zeue displez ha fraezh betek ennañ, kel-lusket a-daoladoù gant lonkadennoù gwin aniz. Ne baouezas ket da gomz e-pad munutennoù hir. Sed an dra ziwezhañ a lavaras :

— N'eus ket da dortal. Ma fell deomp treuz-vevañ, e rankimp mont di.

Tavadenn.

Verdun, harp ouzh e daol-gont, a savas e zaou-lagad war-zu an daou all.

Baldabiou a glaskas kavout ul lonkadenn gwin aniz c'hoazh e foñs e werenn.

Herve Jonkour a lakaas e sigaretenn war bord an daol a-raok lavaret :

— Ha pelec'h emañ ar Japan-se, resis ?

Baldabiou a savas e vazh-kamm er vann en ur vukañ anezhi en tu all da doennoù Santo-Augustin⁴.

— War-eeun bepred.

Emezañ.

— Betek fin ar bed.

9

En amzer-se e oa Bro-Japan e penn all ar bed e gwirionez. Un enezeg e oa, meur a enez ouzh hec'h ober, hag he doa bevet e-pad daou c'hant vloaz distok penn-da-benn diouzh ar peurrest eus Mab-den, o nac'h kement darempred gant an douar bras hag o tifenn ouzh pep diavaeziad ar gwir diraez d'ar vro. War-hed daou c'hant milmor tost da vat e oa aodoù Sina, hogen un dekred eus an impalaer en doa lakaet anezho da vezañ pelloc'h c'hoazh, o

4 En okitaneg evit « Saint-Auguste ».

virout ouzh e sujidi sevel bigi hag o dije ouzhpenn ur wern. Hervez e gempoell dezhañ, anaoudek en e vod, ne zifenne ket al lezenn divroañ a-hend-all : hogen kas a rae d'ar marv ar re a glaske distreiñ. Meur a wech o doa klasket ar varc'hadourien a Vro-Sina, a Vro-Holland hag a Vro-Saoz terriñ an digenvez diskiant-se, hogen deuet e oant a-benn da lakaat war sav ur rouedad floderezh bresk hag arvarus nemetken. Gounezet o doa arc'hant bihan, kalz a drubuilhoù hag ur mojennoù bennak, mat da vezañ gwerzhet er porzhioù-mor, da noz. E-lec'h m'o doa c'hwitet ar re-se e oa deuet an Amerikaned a-benn d'en ober gant nerzh an armoù. E miz Gouere 1853, ec'h antreas ar c'homodor Matthew C. Perry e bae Yokohama e penn ul lestraz arnevez a listri dre vurezh, ha reiñ a reas un ultimatom d'ar Japaniz hag a gemenne dezho e vije “emsavoc'h” digeriñ an enez d'an diavaezidi.

Biskoazh betek-henn ne oa bet gwelet gant Japaniz ul lestr gouest da sevel gant ar mor en ur zont klosoc'h d'an avel.

Seizh miz war-lerc'h, pa zistroas Perry evit resev ar respont d'e ultimatom, e plegas renerezh milourel an enez da sinadur un emglev hag a roe d'an diavaezidi an aotre da zilestrañ e daou borzh e norzh ar vro, ha lakaat e pleustr un nebeud darempredoù kenwerzhel evezhiet a-dost. Diwar-vremañ – a zis-klêrias ar c'homodor gant ur solenniezh bennak – n'eo ket mui ken don ar mor en-dro d'an enezenn-se.

Baldabiou a ouie an holl istorioù-se. Anavezout a rae dreist-holl ur vojenn hag a veze kontet hag adkontet gwall alies e danevelloù ar re a oa bet eno. Lavaret a rae e veze produet kaerañ seiz ar bed war an enez-se. Aozet e veze abaoe ouzhpenn mil bloaz, diouzh lidoù ha sekredoù hag o doa tizhet ur rikted kevrinel. Da soñj Baldabiou ne oa ket ur vojenn, met ar gwir wirionez. Un deiz en doa dalc’het en e zorn ur ouel gwiadet gant neud seiz a Vro-Japan. Evel derc’hel netra etre e vizied e oa. Neuze pa seblantas pep tra mont e skuilh hag e ber abalamour d’an istor-se a bebrennoù hag a vioù klañv, e soñjas :

« Leun a breñved-seiz eo an enez-se. Un enez ’lec’h n’eo ket deuet a-benn da zegouezhout enni an disterañ marc’hadour a Vro-Sina pe an disterañ kretaer a Vro-Saoz e-pad daou c’hant vloaz a zle bezañ un enez e-lec’h ne zegouezho kleñved ebet biken. »

Ne dremenas ket gant ar soñj-se hepken : el lavaret a reas da holl broduerien seiz Vila Diu goude bezañ pedet anezho da zont da gafedi Verdun. Hini ebet anezho n’en doa klevet komz eus Bro-Japan.

— Ha rankout a rafemp treuziñ ar bed evit mont da brenañ vioù a-zoare en ul lec’h ma vez krouget an disterañ estrañjour pa vez gwelet ?

— En ul lec’h ma veze krouget... a resisaas Baldabiou.